

Språk og nasjonal identitet i de samiske områdene i Norge

AF JON TODAL

I den samiske nasjonalsangen heter det at ingen fiende kan vinne over deg hvis du bare tar vare på ditt språk. Sangen ble skrevet for nesten hundre år siden (i 1906), men tanken om språkets store betydning for identiteten som eget folk, ser ut til å stå like sterkt i dag som den gang. Denne artikkelen skal handle om noen konkrete eksempler på hvordan disse ideene har innvirket på det samiske språkets stilling i dag og i den nære fortid. Samenes tradisjonelle bosettingsområde er i dag delt mellom de fire statene Russland, Finland, Sverige og Norge. Dette bosettingsområdet kalles Sápmi på samisk. Det bor flest samer i den norske delen av Sápmi, færrest i den russiske. I denne artikkelen skriver jeg bare om samisk språk i Norge.

I store deler av Sápmi er samene i mindretall. Det finnes ikke entydige tall for hvor mange som er samer. Slike tall vil variere etter hvilke kriterier man legger til grunn for hvem som skal regnes med. Man kan anslå samenes antall etter hjemmespråk, avstamning, bosted eller egenidentifisering – og få vidt forskjellige tall.

SPRÅKET SOM KRITERIUM PÅ SAMISK NASJONALITET

Den norske staten anerkjente i 1990 samene som urbefolkning, men allerede året før ble det opprettet et eget folkevalgt parlament, Sametinget, for den samiske befolkningen på norsk side av grensen. I forbindelse med valgene til Sametinget ble det anledning til å registrere seg i et eget samisk manntall. Da måtte myndighetene ha kriterier for *hvem* som kunne registrere seg som same og få stemmerett til tinget.

Den som har, eller har hatt, samisk som hjemmespråk og som selv kjenner seg som same, kan i dag skrive seg inn i samemanntallet. I tillegg kan de som har foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre som har, eller har hatt, samisk som hjemmespråk, skrive seg inn hvis de selv føler seg som samer. Personer over 18 år og som er barn av noen som står i Samemanntallet, kan også registrere seg som samer. Ved valget til Sametinget i Norge i 2001 hadde 10.000 personer over 18 år skrevet seg inn i manntallet. Dette betyr at bare en del av dem som etter det vide språkkriteriet *kunne* ha registrert seg, faktisk har gjort det. Men tallet på registrerte har økt for hvert valg siden det første ble holdt i 1989.

Noen vil kanskje etterlyse reindriften som merke på samisk tilhørighet. De samene som lever av reindrift, er de som oftest blir presentert i media (og turistindustrien) som "ekte samer." Reindriften er en viktig næring i flere kommuner i det samiske kjerneområdet. Denne næringen er da også en bastion for samisk språk. Likevel utgjør disse samene bare en liten del av den samlede samiske befolkning, og det at en person er same, behøver slett ikke å bety at vedkommende eier reinsdyr.

Vi har her sett hvor viktig *språket* er for å bli registrert i Samemanntallet. Tilknytningen til språket er faktisk det eneste objektive kriteriet. Ved siden av dette har man et subjektivt kriterium som går på hva man selv føler. Det er ikke tilfeldig at språket blir tillagt stor vekt i valgloven. Ikke bare loven, men også folk flest betrakter språkkriteriet som viktig. Man føler at det er en nær forbindelse mellom folket og språket, *gollegiella* (gullspråket) som den første samiske stortingsmannen Isak Saba kalte det.

FLERE SAMISKE SPRÅK

Samisk er et finsk-ugrisk språk. Det er meget ulikt de indoeuropeiske språkene norsk, svensk og russisk som er majoritetsspråk i tre

av de statene der samene bor. Derimot er samisk i slekt med majoritetsspråket finsk, men heller ikke samisk og finsk er innbyrdes forståelige språk. Språket (og språktilknytningen) blir derfor et veldig tydelig *skille* mellom samer og andre.

Det er ikke riktig å tale bare om ett samisk språk. Det er store språklige forskjeller fra Kolahalvøya i Russland i nordøst til Engerdal i Norge i sørvest. Og samer fra lengst i nord kan ikke forstå samer fra lengst i sør når de taler sine tradisjonelle språk. Opprinnelig hadde vi her å gjøre med et språklig kontinuum fra nord til sør, et sammenhengende samisk område der nabodialekter hele tiden var innbyrdes forståelige. Men i dag er en del samiske dialekter utdødd, og vi har derfor fått tydelige brudd der det tidligere var kontinuitet. I Norge finnes det således tre samiske skriftspråk som det undervises i på skolene. De tre språkene er sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Av disse har nordsamisk flest talere.

FORNORSKNING OG MOTSTAND MOT FORNORSKNING

Ideen om en nær forbindelse mellom språk og nasjon har spilt flere og motstridende roller i Sápmi. Fra midten av 1800-tallet og fram til og med annen verdenskrig, førte norske myndigheter en uttalt *fornorskingspolitikk* overfor samene. Samene skulle bli nordmenn i alle betydninger av ordet. I praksis fortsatte denne politikken til ut på 1970-tallet, selv om den offisielt ble forlatt etter annen verdenskrig.

Skolen ble et viktig redskap i fornorskningens tjeneste, og lærerne fikk ikke bruke samisk språk i undervisningen. Den rådende ideologien i Norge var, som i så mange andre europeiske land på den tiden, at en stat skulle bestå av ett folk og ett språk. Dessuten gikk statsgrensene *gjennom* de samiske områdene, og myndighetene stolte ikke på samenes norsk-nasjonale sinnelag. Historikerne Knut E. Eriksen og Einar Niemi har i avhandlingen *Den finske fare* sannsynliggjort at myndighetenes redsel for Finland (som fram til 1917 var

en del av Russland), var en viktig årsak til den norske minoritetspolitikken i fornorskingstiden. Staten ville sikre seg en pålitelig befolkning i grenseområdene. Ideene om språket som en viktig del av *nasjonaliteten* kunne under slike vilkår bli en tung byrde for samene. Og samisk ble i denne tiden et lavstatusspråk.

Men de samme ideene kunne også vendes *mot* den norske politikken. Hvis det var slik at språket var så viktig for en nasjon, måtte også de små nasjoner ha rett til å dyrke og fremme sitt språk, selv om de var uten egen stat. I 1920- og 30-årene argumenterte den samiske læreren Per Fokstad på den måten. Fokstad oppholdt i 1917/18 ved Askov Folkehøjskole i Danmark, og han kom der i kontakt med grundtvigske folkelig-nasjonale tanker. I årene etterpå bodde han både i Frankrike og Storbritannia der han var i kontakt med nasjonale minoriteter, for eksempel med walisere i Storbritannia. I en artikkel i en årbok knyttet til nynorskbevegelsen offentliggjorde Fokstad i 1923 en lang artikkel der han benytter en nasjonal-demokratisk argumentasjon mot fornorskningspolitikken.

I de første årene av 1900-tallet fantes det i Norge en politisk radikal samisk bevegelse som i samarbeid med sosialistene greide å få valgt inn den første samiske representanten på Stortinget, 1906 og 1909. Men denne bevegelsen forsvant tidlig, og det samepolitiske organisasjonsarbeidet lå nede i mange år, inntil den moderne samebevegelsen oppstod rundt 1960. Per Fokstad var i den lange "stille" perioden en av de meget få som offentlig tok til orde mot fornorskingen av samene. Han brukte både pedagogiske, demokratiske, sosiale og nasjonale argumenter i sin kamp.

For den nye samebevegelsen på 1960- og 70-tallet var det et viktig poeng at staten Norge bestod av *to* nasjoner, hvorav den ene, same-
ne, var urbefolkning i landet. Samebevegelsen ble tidlig internasjonalt orientert, og var ledende i arbeidet med å danne Verdensorganisasjonen for urfolk (World Council of Indigenous People –

WCIP). Den samiske akademikeren Aslak Nils Sara var visepresident i WCIP i de ni første år etter stiftelsen i 1975.

EN NY SPRÅKPOLITIKK

Det samepolitiske arbeidet støtte på mange vansker, men rundt 1990 begynte man å se konkrete resultater. Samiske rettigheter ble tatt inn i den norske grunnloven i 1988. I 1990 ratifiserte Norge ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, og samme år ble samisk gjort til offisielt språk i Norge ved siden av bokmål og nynorsk. I 1991 kom en lov som skulle sikre at samiske stedsnavn skulle stå på offentlige skilt, på kart og bli brukt i andre offentlige sammenhenger. Skoleloven ble forandret slik at opplæring i og på samisk fikk et sterkere rettsvern. Og i 1997 fikk seks samiske kommuner i Nord-Norge egne rammeplaner for grunnskolen, forskjellig fra de som gjaldt ellers i landet.

Fra 1970-årene av hadde man forskningsinstitusjonen Nordisk samisk institutt (plassert i Norge). Det offentlige Samisk utdanningsråd ble også etablert på 1970-tallet, med et etter hvert stort sekretariat i Kautokeino. I 1989 ble det opprettet en egen samisk høyskole, Sámi allaskuvla, der undervisningsspråket er samisk. Videre ble det på 1990-tallet opprettet et eget samisk språkråd, en konsulenttjeneste for samiske stedsnavn, et eget samisk kulturråd og et eget samisk kulturminnevern. Alle disse institusjonene fikk sine egne sekretariater med ansatte folk. I tillegg hadde man samestingsadministrasjonen som vokste. Det oppstod altså et samisk-språklig akademisk arbeidsmarked.

I forbindelse med at samisk ble offisielt språk, ble samiskkunnskaper en viktig kvalifikasjon til offentlige stillinger i de samiske områdene. I tillegg er det opprettet mange samiskspråklige barnehager og samiskspråklige media som også etterspør folk som kan samisk.

Jeg nevner alt dette for å vise at samisk språk fikk langt bedre rammebetingelser på 1990-tallet enn det hadde hatt før. *Fornorskingsperioden* var slutt, og en ny periode begynte i 1990-årene. Vi kan kalle den nye perioden *vitaliseringsperioden*.

SPRÅKET I FAMILIENE

Til nå har vi jeg skrevet om den offisielle politikken. Men viktigere enn lover og offentlige institusjoner er språkutviklingen i familiene og lokalsamfunnene. Den største utfordringen for de som ønsker å arbeidet for en framtid for samisk språk, er derfor å sikre språket som hverdagsspråk. Framtiden for språket står og faller med at det på *uformelt* vis overføres mellom generasjonene.

I tiden etter 1945 skiftet mange familier dagligspråk fra samisk til norsk. I en del tradisjonelt samiske bygder vokste det da opp en generasjon som ikke kunne tale språket, vi stod overfor en klassisk språkskiftesituasjon. Dette skjedde ikke overalt i de samiske områdene, men det skjedde på mange på nok steder til at man ved begynnelsen av vitaliseringsperioden kunne kalle samisk et truet språk.

Et begynnende språkskifte er vanskelig å stoppe. Dersom én generasjon har mistet familiens tradisjonelle språk, byr det naturligvis på problemer å overføre språket til neste generasjon. Flere steder i Sápmi opplever vi derfor at fornorskningen i dag går videre, selv om politikken på statsnivå er forandret og selv om folk i lokalsamfunnene ser på samisk som et verdifullt språk. Når de eldre språkbrukerne dør, kommer det ikke tilsvarende mange unge til. Dette er én tendens, men det er heldigvis ikke den eneste.

I de bygdene der samisk språk overlevde fornorskingsperioden, tyder meget på at språket styrker seg i dag. Av skolestatistikkene ser vi at et stigende antall barn får samiskopplæring i skolene. Det er kanskje ikke så oppsiktsvekkende. Mer interessant er det at antallet

skolebarn med samisk som *morsmål* (eller *førstespråk*, som er den termen skolene bruker) har steget sterkt i løpet av 1990-tallet. Dette har særlig skjedd i de nordsamiske kjerneområdene i Finnmark, men det har også skjedd i en del bygder utenfor dette området. Blant annet har vi opplevd en tydelig revitalisering av det lulesamiske språket i Tysfjord kommune i Nordland. Det er forsket lite på den samiske språkutviklingen på lokalplanet i Norge. Det grundigste forskningsarbeidet vi har, er en stor spørreundersøkelse som Samisk språkråd gjorde i 2000. Resultatene fra denne undersøkelsen bekrefter inntrykket av at språket nå er i ferd med å styrke sin stilling blant de helt unge.

Vi ser altså to tendenser samtidig i utviklingen for samisk språk. På den ene side har vi en fornorskning som fortsetter så å si av egen tyngde. På den andre side har vi i de siste ti årene sett en økning i antall barn med morsmålskompetanse i samisk. Kappløpet mellom disse to tendensene vil avgjøre framtiden for språket.

I forbindelse med et forskningsprosjekt om andrespråkundervisningen i samisk i grunnskolen, intervjuet jeg på 1990-tallet en del foreldre fra språklig sett fornorskede samiske familier. Felles for alle disse foreldrene var at de ønsket at barna skulle lære samisk, de ønsket at familien skulle ta samisk språk *tilbake*. I begrunnelsene for dette ønsket møter vi igjen på språket sin betydning for den nasjonale identiteten: Det å kunne samisk hører med til det å være same.

LITTERATUR

ERIKSEN, KNUT E. OG EINAR NIEMI (1981) *Den finske fave. Minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

MAGGA, OLE HENRIK (2000) "Samebevegelsen og det samiske språket." I *Ottar. Populærvitenskapelig tidsskrift*. Nr. 4 (232). Tromsø: Tromsø museum s. 39-48.

MIKKELSEN, ANNE KALSTAD (1996) "Barna fra fjordene. Styrking av samisk språk gjennom barnehagen." I Pope, Martin og Todal, Jon (red.): *Duostta hupmat/ Våg å snakke*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Samisk utdanningsråd. S. 45-64.

OTNES, PER (1970) *Den samiske nasjon*. Oslo: Pax forlag.

RAVNA, ELLEN (2000) *Undersøkelse om bruken av samisk språk/Iskadeapmi sámegiela geavaheami birra*. Deatnu/Tana: Samisk språkråd – SEG.

JON TODAL F. 1952. NORSK FILOLOG VED UNIVERSITETET I TRONDHEIM 1980. ARBEJDET SOM LEKTOR VED ALTA LÆRERHØGSKOLE I FINMARK. VAR MED TIL AT OPRETTE SAMISK HØGSKOLE I KAUTOKERNO I 1989. FØRSTEAMANUENSIS HER SIDEN 1991.